

9. Ольшанский Д.Б. Политический PR / Д.Б. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2003. – 383 с.
10. Розумний М. Алгоритми національного самоопанування / М.Розумний. – К., 2008. – 112 с.
11. Чалдини Р. Психология влияния / Р.Чалдини (пер с англ.) – СПб.: Питер, 1999. – 272 с.
12. Шиллер Г. Манипуляторы сознанием / Г.Шиллер (пер. с англ.; науч. ред. Я.Н.Засурский) – М.: Мысль, 1980. – 326 с.

Гнатко Н. М. Политический миф как инструмент политико-психологического манипулирования

Статья посвящена анализу явления политического мифа как эффективного инструмента реализации социально-психологического манипулирования общественно-политическим сознанием и политическим поведением больших масс людей со стороны соответствующих субъектов политической деятельности.

Ключевые слова: политика, политический миф, политико-психологическое манипулирование, политическое поведение, мифологизм политического манипулирования.

Gnatko M. Political myth as an instrument of political and psychological manipulation

The article analyzes the phenomenon of political myth as an effective means of implementing social and psychological manipulation of social and political consciousness and political behavior of large numbers of people from the relevant subjects of politics.

Keyverbs: politics, political myth, political-psychological manipulator, social and political consciousness, political behaviour, political manipulation tool, a mechanism of political manipulation, mythologichnist political manipulation.

УДК-323.2:316.773.2

Косяк Ярослав Олегович,
аспірант кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

МІСЦЕ ТА РОЛЬ СИМВОЛІВ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

Стаття присвячена визначенню місця та ролі символів у політичному житті суспільства. Досліджуються поняття «політичний символ» та «символізація політики». Розглядається процес перетворення елементів політичної реальності у образи, які відображаються в символах та використовуються для маніпуляції свідомістю. Обґрунтовується думка про значимість впливу як процесу вироблення самих символів, так і процесу контролю поведінки, що формують ці символи.

Ключові слова: символ, політичний символ, символізація політики, концепція символізації політики М. Едельмана, концепція символізації політики У. Сарцінеллі.

Серед чинників, які впливають на формування картини політичного світу у свідомості, як індивіда, так і суспільства є традиції, звичаї, символи та міфи. Політична сфера пов'язана з символами, вони є одними з базових елементів побудови та осмислення політичної реальності. Ця обставина спрямовує нас на дослідження політичної реальності, визначення об'єктивного і символічного її аспектів.

У перекладі з грецької «символ» позначає «об'єднання, з'єднання» і походить від грецького symbolon умовний розпізнавальний знак для членів певної групи людей, таємного

товариства; речовий або умовний код, що позначає або нагадує будь-яке поняття; образ, який втілює певну ідею» [1].

Феномен символічної політики має давнє коріння, як і власне сама політика. Проте його вивчення почалося порівняно недавно, з середини минулого століття. Визначаючи роль символів у дослідженні політики, Ш.Волін зауважив, що «вони служать для індукції почуття присутності влади, незважаючи на те, що фізично влада може знаходитися дуже далеко» [2].

Символ є особливо вагомим, коли він зачіпає інтереси, почуття великої кількості людей. Концептуальну основу для сучасного дослідження символічної політики заклали праці відомого американського політолога М.Едельмана. У символічних політичних актах він вбачає амбівалентний за своєю природою феномен. З одного боку, М.Едельман трактує символічні акції як позитивні антропологічні константи, як необхідний і нічим не замінний засіб політичної організації та управління. З іншого ж боку, він підкреслює їх негативні аспекти, через які «політичне», як таке, підміняється грою в політику, квазітеатральним видовищем, що стає індикатором соціального відчуження.

Концепція М.Едельмана спирається на напрацювання політичних психологів (зокрема, Г.Лассуелла), на соціально-антропологічні, психологічні та філософські підходи до дослідження символічних форм (Е.Кассіпер, Б.Малиновський, Дж. Г. Мід, Е.Сепір, К.Лоренц та ін.), на теорію інформації А.Моля і теорію мас-медіа М.Маклюєна. Предметом аналізу у М.Едельмана виступає «символічний аспект політики» або «символічні форми в політичному процесі», точніше, «вплив символічних функцій на поведінку еліт і мас».

Відповідно, у своєму дослідженні американський вчений відштовхується від дихотомічної моделі політики. Він розрізняє, з одного боку, політику як «парад абстрактних символів» або «глядацький спорт», який призначений для масової громадськості, а з іншого як політичну діяльність добре організованих груп, які переслідують свої специфічні інтереси.

На думку М.Едельмана, символи виконують амбівалентну функцію: «Людина створює собі політичні символи, які або стимулюють і підтримують її, або заманюють у пастку омани» [3, с. 25]. При цьому мова йде не стільки про окремі символи (герби, гімни, імена, міфічні образи тощо), скільки про дію як символ. У своєму аналізі політичної комунікації М.Едельман використовує поняття «символічного акту», запропоноване шведським соціологом У.Хіммельштрандом, не без впливу з боку відомої теорії «мовних актів». У.Хіммельштранд визначає символічні акти як дії, спрямовані виключно на символи, причому найчастіше поза зв'язком з їх предметними і понятійними референтами» [5, с. 122].

Концепт символічних політичних актів ґрунтується у М.Едельмана на прагматичному трактуванні мови, яку американський політолог більше розуміє як форму політичної дії, ніж спосіб опису політики. «У цьому сенсі мова, події, і самооцінки суть частина однієї і тієї ж справи, і вони взаємно детермінують свої значення» [6, с. 28]. Те, що ми сприймаємо як політичну подію, найчастіше є символічною конструкцією (спектаклем), бо для маси недоступне пряме спостереження реальних політичних процесів, тим більше, безпосередній контроль над ними. З опорою на праці Е.Сепіра і Н.Гудмана, М.Едельман підкреслює особливу «густоту» символів політичного спектаклю, які збуджують масові емоції і об'єднують їх в одну символічну подію (акт).

Чому символи можуть бути політично ефективними? М.Едельман виходить з того, що більшість людей схильні мислити стереотипами, персоналізувати і символічно спрощувати ситуацію. Це допомагає їм справлятися зі складними соціальними ситуаціями. Невизначеність політичних сигналів стимулює страх перед екзистенційними погрозами. Інтерпретації реальності виникають в результаті взаємної згоди щодо значущих символів. Вчений розуміє цей процес як когнітивну селекцію, а самі символи - як спосіб смислової організації репертуару уявлень [6, с. 95].

Спираючись на символічний інтеракціонізм Дж. Г. Міда, М. Едельман стверджував, що дієвість політичної символіки слід пояснювати не тим, наскільки вона допомагає

політичній еліті маніпулювати населенням, а тим, наскільки вона сприяє визнанню масою існуючого політичного порядку, а саме, за допомогою рефлексивного механізму «взаємного прийняття (на себе) ролей» (*mutualrole – taking*). Політичні символи стають ефективними завдяки «вживанню» в «соціальну текстуру» [6, с. 33]. Саме завдяки «працюючим» символам стає можливою ідентифікація і стабільна ідентичність в політиці.

Дихотомічній моделі політичних дій відповідає фундаментальна дихотомія масового мислення, в силу якого для глядачів політичної «драми» кожна політична подія означає або загрозу, що несе страх, або умиротворення, яке вселяє надію. Звідси випливає важливий прагматичний висновок: людей можна виводити з себе або, навпаки, заспокоювати виключно завдяки символічним актам, тобто не шляхом задоволення найважливіших потреб і вимог громадян, або, навпаки, їх ігнорування, але шляхом зміни їх вимог і очікувань [6, с. 18].

Але в цілому, М.Едельман був налаштований скептично щодо спроможності мас використовувати в своїх інтересах символічний простір сучасних західних демократій. У більш пізніх своїх роботах він називає цей простір «політичним спектаклем». На його переконання, «конструювання вистави і повсякденна політична діяльність одне і те ж, хоча претензія на те, що вони щось різне, допомагає легітимізувати офіційні дії влади» [6, с. 125]. Громадськість конструює свій власний спектакль і тим самим споруджує собі дискурсивну «клітку», яка підриває громадянський дух і перспективи реального політичного плюралізму.

Головною заслугою М.Едельмана є те, що він окреслив дослідницьке поле, концептуальну єдність якого забезпечується не спекулятивними питаннями політичної філософії, а методологією конкретного, в тому числі емпіричного аналізу символів як мовних засобів освіти і підтримки політичних ідентичностей. Відзначаючи, з одного боку, інтегративні, мобілізаційні та терапевтичні функції символічних актів, абсолютно позитивні і незамінні в хаотичній і невизначеній політичній ситуації, М.Едельман, з іншого боку, бачить у символічній політиці потужний інструмент маніпуляції громадською думкою в інтересах пануючих груп.

У своїх пізніх роботах М.Едельман звертає особливу увагу на те, що конструювання і дієвість політичного спектаклю пояснюється, в першу чергу, поширенням друкованих та електронних засобів комунікації. Сучасні медіа дозволяють різним зацікавленим групам так організувати висвітлення політичних подій, що політичні дії цих груп отримують широку громадську підтримку. Цей момент теорії символічної політики був пізніше розвинений, зокрема, в комунікативній моделі, запропонованій німецьким політологом У.Сарцінеллі.

Під «символічною політикою» аналогом едельмановського концепту «*symbolic political action*» У. Сарцінеллі розуміє в широкому сенсі мовні дії, які функціонують як політичні «символи-конденсати» [7, с. 17]. Ці символи Сарцінеллі характеризує, насамперед, за їх комунікативними функціями.

Предмет свого аналізу У.Сарцінеллі обмежує, в основному, риторикою виборчих кампаній, а свою методологію він вибудовує, відштовхуючись від системної теорії Н.Лумана та концепції символічних політичних актів, запропонованої М.Едельманом. Розвиваючи луманівський підхід, У.Сарцінеллі також підкреслює зв'язок комунікативно-теоретичних і владно-аналітичних аспектів символічної політики. Для нього головним є питання про управлінський потенціал символів, оскільки він «стосується фундаментальної проблеми політики та політичного аналізу, яка може, залежно від точки зору, викладатися по-новому за допомогою таких понять, як влада, панування, контроль, переконання, маніпуляція» [7, с. 41]. Однак саме ці фундаментальні поняття, на думку У.Сарцінеллі, в луманівській комунікативній теорії влади недооцінюються. Ця теорія «не займається такими проблемами, як симетрія або асиметрія комунікативних процесів, і з цієї точки зору залишає без уваги оцінку символічної політики з позиції теорії управління і теорії демократії» [7, с. 29].

Відповідно до функціоналістичної точки зору, У.Сарцінеллі визначає символічну політику, з одного боку, як незамінний образотворчий засіб для візуалізації політичних відмінностей і розбіжностей (політичне спілкування за допомогою символів), а з іншого боку

як інструмент політичного менеджменту, що забезпечує лояльність (ініціювання готовності підтримувати владу) [7, с. 229]. Між функціями символів у символічній політиці складні відносини. З одного боку, символи створюють чуттєву і значиму редукацію соціальної складності, редукацію, яка інформує громадян про політичний процес і робить можливою їх орієнтацію в ньому. З іншого боку, символи виступають як ерзац політики, в ролі способу обману. Тим самим вони сприяють громадянської пасивності і швидше затемнюють, ніж прояснюють політичну дійсність.

Говорячи про символи, не можна не згадати Е.Кассіра, який вважав, що людина - це взагалі «символічна тварина» [8, с. 58]. Отже, всю історію людства можна розглядати і крізь призму символіки, за допомогою якої люди впорядковують навколишній їх хаос: мова, міфи, релігія, мистецтво і наука. Тому Кассіра спробував пояснити механізм влади через техніку сучасних політичних міфів, що спираються на символи: «У критичних ситуаціях людина завжди звертається до відчайдушних засобів. Наші сьогоденні політичні міфи якраз і є такими відчайдушними засобами. Коли розум не виправдовує наших очікувань, то завжди залишається в якості ultimaratio влада надприродного і містичного» [8, с. 59].

Символи також дозволяють політичним лідерам створювати видимість діяльності. Для лідерів, особливо в демократичному суспільстві, дуже вигідно мати можливість як мінімум робити вигляд, що вони чимось зайняті. Людям подобається думати, що з приводу їх проблем робляться якісь дії (для короткострокової популярності при цьому не має значення, чи робиться щось в реальності).

Інша причина, по якій символи мають важливе значення – це те, що вони відображають ідеї людей, їхнє сприйняття світу і, іноді, потаємні думки. Не дивно в такому випадку, що Г.Лассвелл писав: «Очевидно, що зміни в поширенні та частоті згадування ключових символів - це особливо значимий індикатор важливих соціальних процесів. Ми можемо простежити поширення світських і релігійних культів шляхом дослідження тенденцій географічного поширення знакових фігур та інших важливих символів в комплексі. Аналогічно, ми можемо висловлювати припущення про інтегративні або дезінтегративні тенденції в будь-якому суспільстві шляхом дослідження частоти проявів символів» [3, с. 51].

Таким чином, символи важливі тому, що люди інстинктивно вірять в їх важливість, тому, що вони можуть замінювати собою політичні дії, тому що вони відображають приховані ідеї і думки людей. Але вони важливі ще й тому, що вони визначають хід думок людей. Символи не тільки відображають, а й формують.

Прикладами може слугувати, що під час В'єтнамської війни, адміністрація іменувала американські бомбардування Північного В'єтнаму рейдами «оборонної відплати». Дієслово «оборонятися» має куди більш позитивні конотації, ніж просто «бомбити». Введення американських військ в Лаос називалося у ЗМІ «рейдом», що значно милозвучніше традиційного - «вторгнення». Відступ став «мобільним маневром», що дало змогу втратити будь-які асоціації з поразкою. Коли словосполучення «військові радники» стало набувати негативного значення, іміджмейкери перейменували їх в «аудиторів груп доставки» [10]. У 1968 році «Армійський дайджест», цитуючи відділ начальника військово-юридичної служби наполягав, що військові дії у В'єтнамі були «міжнародним збройним конфліктом, а не війною» [11, с. 23].

Як ще один приклад, противники гендерної дискримінації усвідомили, що для зміни ставлення людей до жінки і її ролі необхідно змінити використовувані слова: слову «голова» (chairman) надати гендерно-нейтральне звучання (chairperson). Першою ознакою зміни у ставленні до гендерної дискримінації може бути тільки зміна слів. Але мета такої словесної гри це вплив на майбутнє ставлення до гендерних стереотипів.

Сучасні лінгвістичні дослідження підтверджують цю теорію: мова в цілому і символи зокрема визначають спосіб мислення людини. Люди мислять і говорять, використовуючи слова, і навіть якщо вони думають без використання слів, використовуючи «ідеї», то мова

все одно структурує їх думки. Б.Хорф, провівши дослідження мовних шаблонів мови Хопі (мова американських індіанців) і деяких сучасних європейських мов (англійська, французька та німецька) зробив висновок про те, що навіть гранично абстрактні концепти, такі як «час» або «матерія», «не досягаються на основі досвіду усіма людьми в одній і тій же формі, а залежать від природи мови або мов, через які проходить їх розвиток» [12, с. 142]. Інший лінгвіст, Е.Сапір, робить подібне спостереження: «Незважаючи на те, що мова зазвичай не розглядається студентами соціальних дисциплін як предмет спеціального інтересу, вона значною мірою впливає на всі наші думки про соціальні проблеми і процеси». [12, с. 142].

Отже, політика є специфічною сферою суспільного життя, а символіка служить мовою політики. Тому дослідження сутності, змісту політичної символіки та її функцій має практичне і теоретичне значення. Наукових досліджень присвячених вивченню ролі символів у політиці мало. Як правило, розробляються окремі аспекти даної проблематики. Незважаючи на актуальність вивчення заявленої теми в нашій країні, цей політологічний напрям є не дуже дослідженим. Швидше за все, це пов'язано з природою вивчення політичної символіки, яку не можливо пізнати і вивчити кількісними і раціонально-емпіричними методами. Символічний же підхід переносить дослідження політичної символіки в площину ірраціонального.

Нескінченні потоки різноманітної інформації, велика кількість символів, образів, «картинок» створюють у людей відчуття, що навколишній світ безперервно і стрімко змінюється прямо на очах. Одна «картинка» змінює іншу, і розгледіти в цьому калейдоскопі образів якусь «об'єктивну реальність» представляється неможливим.

Велика кількість «картинок», в свою чергу, веде до девальвації образів. Людина ще не встигла «засвоїти» той чи інший образ, а їй вже пропонується новий. Розуму людини не дають часу на те, щоб осмислювати, обробляти потоки інформації, що надходять.

Скажений кругообіг образів сприяє міфологізації свідомості сучасної людини, оскільки міф є стійкою структурою і дозволяє внести якусь впорядкованість в хаотичну «картину світу». Міф виявляється тією самою «реальністю», в яку людина щиро вірить. Можна визнати, що політичний міф покликаний упорядкувати політичну реальність у свідомості людини. Він виступає як знаряддя інтерпретації дійсності за допомогою символів, які частково замінюють «об'єктивну реальність». З іншого боку, ретушуючи незрозумілі аспекти реального життя, політичні міфи, формують відповідно зміст і форми політичної діяльності людини.

Література:

1. Трессиддер Дж. Словарь символов / Дж. Трессиддер ; [пер. з англ. С. Палько]. – М. : ФАИР - ПРЕСС, 1999. – С. 437.
2. Sheldon S. Wolin. Politics and Vision / S. Sheldon. – Boston : Little, Brown&Co, 1998. – 76 p.
3. Edelman M. The Symbolic Uses of Politics / M. Edelman. – Urbana : University of Illinois Press, 1964. – 164 p.
4. «Kennedy Clashes with CORE Chief» // New York Times, December 9. – 1966. – P. 2.
5. Малиновский Б. Магия, наука и религия / Б. Малиновский ; [пер. с англ. П. Хомикпод] ; ред. О. Ю. Артемовой. – М. : Рефл-бук, 1998. – 304 с.
6. Edelman M. Constructing the Political Spectacle / M. Edelman. – Chicago ; London : The University of Chicago Press, 1988. – 137 p.
7. Sarcinelli U. Symbolische Politik. Zur Bedeutung symbolischen Handelns in der Wahlkampfkommunikation der Bundesrepublik Deutschland / U. Sarcinelli. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1987. – 301 p.

8. Кассирер Э. Техника современных политических мифов / Э. Кассирер // Вестн. МГУ. – Сер. 7. Философия. – 1990. – № 2. – С. 58-65.
9. Nan Robertson. Teacher Opposes the Term 'Negro' / Robertson Nan // New York Times. – December 10. – 1966. – P. 27.
10. Small J. William. Political Power and the Press / William J. Small. – New York : W.W. Norton & Co, 1972. – P. 204.
11. Captain B.E. Byerley and Captain Phillip W. Knight. Toward Improved Direct Fire Support / B.E. Captain // United States Army Aviation Digest. – April 1968. – P. 20-24.
12. Cultural Implications of Some Navajo Linguistics Categories in Language in Culture and Society / ed. Dell Hymes. – New York : Harper and Row, Publishers. – 1964. – 142 p.

Косяк Я. О. Место и роль символов в политической жизни общества

Статья посвящена определению места и роли символов в политической жизни общества. Исследуются понятия «политический символ» и «символизация политики». Рассматривается процесс преобразования элементов политической реальности в образы, которые отражаются в символах и используются для манипуляции сознанием. Обосновывается мнение о значимости влияния как процесса выработки самых символов, так и процесса контроля поведения, формируемого этими символами.

Ключевые слова: символ, политический символ, символизация политики, концепция символизации политики М.Едельмана, концепция символизации политики У.Сарцинелли.

Kosyak Y. The place and role of symbols in the political life of society

This article is devoted to the place and role of symbols in the political life of society. We study the concept of «political symbol» and «symbolization policy» The process of converting the elements of political reality into images that are displayed in characters and are used to manipulate the mind. The author proposes the significance of the impact as the process of making the most symbols and process of behaviors control that form these symbols.

Keywords: symbol, a political symbol, symbolism policy, the concept of symbolization policy of M. Edelman, the concept of symbolization policy of Y.Sarcinelli.

УДК 324

Редько □ Вікторія □ Владиславівна,

студентка □ □ IV □ курсу □

філософського □ факультету □ спеціальності □ «Політологія»

Київського □ національного □ університету □ імені □ Тараса □ Шевченка □

РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ПОЛІТИЧНОГО ВИБОРУ

У статті зазначено, що політична реклама значною мірою впливає на здійснення вибору в політиці. Охарактеризовано основні підходи до визначення поняття «політичний вибір». Наголошується на тому, що реклама тієї чи іншої політичної сили має відповідати цінностям, вподобанням та настроям населення.

Ключові слова: політична реклама, політичний (електоральний) вибір, пропаганда, політичне маніпулювання.

Досвід становлення сучасних демократичних суспільств показує, що від свідомого вибору громадян залежить подальший розвиток держави. Однак варто пам'ятати, що